

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ СФЕРИ ПОСЛУГ РЕГІОНУ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

АНОТАЦІЯ. У статті висвітлено особливості розвитку сфери послуг на регіональному рівні, проаналізовано сучасні тенденції її функціонування, обґрунтовано стратегічні напрями регіонального розвитку сфери послуг в умовах формування інноваційної економіки.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: сфера послуг, регіон, валова додана вартість, зайнятість, інвестиції, стратегічні напрями, диверсифікація.

АННОТАЦИЯ. В статье освещены особенности развития сферы услуг на региональном уровне, проанализированы современные тенденции ее функционирования, обоснованы стратегические направления регионального развития сферы услуг в условиях формирования инновационной экономики.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: сфера услуг, регион, валовая добавленная стоимость, занятость, инвестиции, стратегические направления, диверсификация.

ANNOTATION: The article highlights the peculiarities of the development of services at the regional level, analyzed the current trends of its operation, justified the strategic direction of the regional development of services in terms of formation of an innovative economy.

KEY WORDS: service sector, region, gross value added, employment, investment, strategic direction, diversification.

Постановка проблеми. В сьогоденних умовах значно зростає роль сфери послуг, а саме освітніх, наукових, ділових, інформаційних в інноваційному розвитку економіки. Послуги стали головною рушійною силою економіки та основним фактором зростання продуктивності праці, особливо в результаті активного використання інформаційних та комп'ютерних послуг, на основі яких радикально модифікуються матеріальна база, моделі та методи виробництва практично в усіх галузях економіки. У складі сектора діє розвинутий сектор наукомістких послуг — телекомунікаційних, інформаційних, комп'ютерних, фінансових, медичних, професійних і ділових, які в поєднанні з високотехнологічними промисловими галузями утворюють ядро інноваційної економіки. Саме з розвитком сфери послуг, насамперед із галузями, які забезпечують формування економіки знань, пов'язуються перспективи подальшого інноваційного розвитку України та її регіонів.

Аналіз останніх публікацій. Обґрунтування тези про зростання ролі сектора послуг у розвитку сучасної економіки знаходить своє підтвердження в працях таких зарубіжних учених, як Д. Белл [1], М. Кастельс [4], К. Кларк [11] та ін. Представники концепції індустріального та постіндустріального суспільства відводять сфері послуг продуктивну роль в економічному прогресі. Окремі питання становлення ринкових відносин у сфері послуг у регіональній економіці розглянуто в працях таких російських та українських учених, як З. Варналій [2], С. Дорогунцов [3], В. Козак [5], Т. Корягіна [9], Б. М. Данилишин [8], В. І. Куценко [8], А. В. Сидорова [7], О. І. Черниш [10].

Постановка завдання. Однак, аналіз опублікованих робіт, матеріалів наукових конференцій і дискусій, присвячених дослідженню цієї багатогранної проблеми, показав, що вона має ще багато недосліджених теоретичних питань та невирішених практичних проблем. Незважаючи на наявність досліджень сфери послуг, у наш час має місце недостатня вивченість процесів її стратегічного розвитку як складної регіональної соціально-економічної системи. Отже, метою статті є висвітлення тенденцій функціонування сфери послуг у регіональній економіці та обґрунтування стратегічних напрямів її регіонального розвитку в умовах формування інноваційної економіки.

Виклад основного матеріалу. Функціонування галузей регіону проявляється через комплекси взаємопов'язаних видів господарської діяльності. Тобто, комплексний розвиток регіону є процесом соціально-економічно, пропорційного та збалансованого розвитку всіх видів діяльності людини в межах певної території або країни [3, 11—12]. Наголосимо на тому, що такій важливій ланці господарства, як сфері послуг повинно приділятися не менше уваги, аніж розвитку, наприклад, промисловості в економіці регіону. Але для цього необхідно визначити, що саме ми розумітимемо під сферою послуг регіону. На нашу думку, сфера послуг регіону — це система соціально-економічних відносин між інституційними одиницями з приводу виробництва та споживання послуг, яка має загальні умови самостійного функціонування та розвитку, тобто свою структуру, функції, та зв'язки із зовнішнім середовищем.

Найзагальніші уявлення про роль послуг у регіональній економіці дає вивчення таких показників, як: частка сфери послуг у валовій доданій вартості, частка цього сектору в загальному числі зайнятих, частка інвестицій в основний капітал сфери послуг та ін. [7]. Спочатку акцентуємо увагу на валовій доданій вартості регіонів України у 2008 році, використовуючи методологічний підхід щодо поділу економіки на три сектори: первинний, вторинний та третинний (табл. 1).

**СЕКТОРАЛЬНА СТРУКТУРА ВАЛОВОЇ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ
ЗА РЕГІОНАМИ УКРАЇНИ У 2008 р.**

Сектор економіки	Первинний сектор (сільське господарство та добувна промисловість)		Вторинний сектор (переробна промисловість та будівництво)		Третинний сектор (сфера послуг)		Усього, млн грн
	млн грн	у % до загальної суми	млн грн	у % до загальної суми	млн грн	у % до загальної суми	
АТО							
Україна	119690	13,91	222720	25,88	518304	60,22	860714
АР Крим	3119	12,16	5403	21,07	17125	66,77	25647
Вінницька	4086	21,97	4616	24,82	9895	53,21	18597
Волинська	1891	16,10	2562	21,82	7290	62,08	11743
Дніпропетровська	22721	24,83	26617	29,09	42176	46,09	91514
Донецька	15479	15,01	41242	39,98	46424	45,01	103145
Житомирська	3265	23,54	2988	21,54	7617	54,92	13870
Закарпатська	1713	13,85	3293	26,63	7362	59,52	12368
Запорізька	3272	8,91	16181	44,07	17264	47,02	36717
Івано-Франківська	3088	19,45	4059	25,57	8727	54,98	15874
Київська	4007	12,63	8441	26,61	19279	60,77	31727
Кіровоградська	3451	26,45	2764	21,19	6830	52,36	13045

Луганська	9048	24,63	13173	35,86	14511	39,51	36732
Львівська	4185	12,90	7510	23,15	20741	63,94	32436
Миколаївська	2521	14,14	4980	27,93	10328	57,93	17829
Одеська	3136	7,11	9175	20,81	31768	72,07	44079
Полтавська	8041	27,84	9073	31,42	11764	40,74	28878
Рівненська	2291	17,84	3876	30,18	6675	51,98	12842
Сумська	4327	28,77	4006	26,64	6705	44,59	15038
Тернопільська	2038	20,41	2077	20,80	5869	58,78	9984
Харківська	4533	8,30	13236	24,23	36863	67,48	54632
Херсонська	2794	22,76	2600	21,18	6884	56,07	12278
Хмельницька	2820	19,04	3926	26,50	8067	54,46	14813
Черкаська	3020	17,47	5454	31,56	8808	50,97	17282
Чернівецька	1513	17,81	1838	21,64	5143	60,55	8494
Чернігівська	3187	23,10	3086	22,37	7523	54,53	13796
м. Київ	24	0,01	19275	11,96	141921	88,03	161220
м. Севастополь	120	1,96	1269	20,69	4744	77,35	6133

Складено автором на основі [6]

СТРУКТУРА ЗАЙНЯТОГО НАСЕЛЕННЯ У 2008—2009 рр. %

Сектор економіки АТО	Сільське господарство		Промисловість		Будівництво		Сфера послуг	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Україна	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
АР Крим	5,13	5,39	2,55	2,53	4,02	4,05	4,77	4,85
Вінницька	5,88	6,12	2,54	2,37	2,63	2,18	3,18	3,16
Волинська	3,35	3,42	1,55	1,54	1,60	1,40	1,97	2,01
Дніпропетровська	3,29	3,43	11,97	12,13	6,69	6,49	7,36	7,47
Донецька	5,25	5,47	16,30	15,97	12,89	11,33	9,41	9,05
Житомирська	2,26	2,48	2,50	2,45	2,77	2,85	2,89	2,89
Закарпатська	4,20	3,90	1,73	1,85	2,89	3,28	2,48	2,43
Запорізька	3,26	3,38	5,94	5,72	3,11	3,56	3,77	3,84
Івано-Франківська	3,88	4,10	2,21	2,11	2,72	2,77	2,35	2,36
Кілівська	2,28	2,24	3,91	3,91	5,17	4,62	4,04	4,00
Кіровоградська	4,26	3,78	1,63	1,64	1,59	1,66	1,87	1,91
Луганська	3,90	4,05	7,44	7,37	4,99	4,99	4,70	4,70

Львівська	5,34	5,56	4,52	4,87	6,40	8,34	5,29	5,24
Миколаївська	3,99	4,28	2,14	2,19	2,76	2,57	2,39	2,38
Одеська	5,46	4,82	2,74	2,77	4,75	4,54	5,73	5,96
Полтавська	3,75	3,81	3,84	3,69	2,86	2,47	3,05	2,97
Рівненська	2,37	2,31	1,80	1,93	2,58	2,48	2,38	2,36
Сумська	2,90	2,81	2,62	2,59	2,50	2,39	2,51	2,37
Тернопільська	3,40	3,53	1,32	1,30	1,72	1,77	1,91	1,98
Харківська	4,93	3,98	6,46	6,77	5,10	5,91	6,64	6,73
Херсонська	4,70	4,47	1,40	1,50	1,63	1,71	2,20	2,21
Хмельницька	4,46	4,86	2,23	2,17	2,10	1,98	2,65	2,63
Черкаська	4,90	4,71	2,35	2,30	2,23	2,91	2,40	2,42
Чернівецька	3,08	3,22	1,08	1,08	2,00	2,12	1,70	1,73
Чернігівська	3,50	3,63	1,99	1,93	1,68	1,53	2,28	2,25
м. Київ	0,11	0,08	4,64	4,70	9,45	8,76	8,94	9,00
м. Севастополь	0,17	0,18	0,61	0,61	1,17	1,35	1,14	1,12

Складено автором на основі [6]

На рис. 1 зображено «послугомісткість» валової доданої вартості регіонів України.

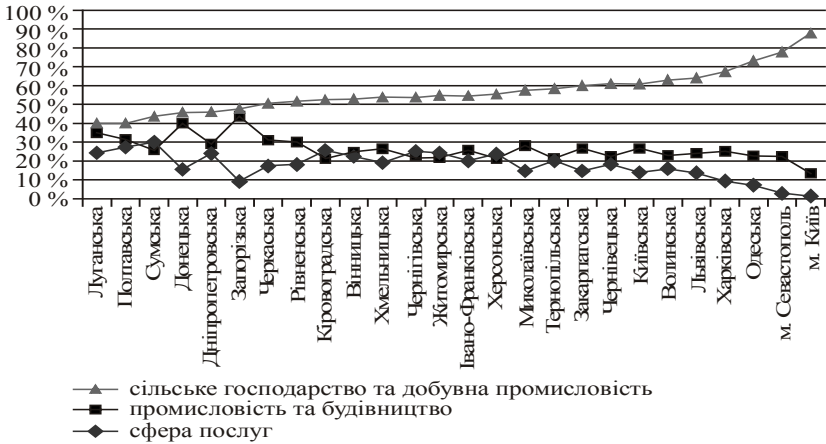

Рис. 1. «Послугомісткість» валової доданої вартості регіонів України у 2008 році

На засадах проведених досліджень можемо стверджувати, що економіка регіонів України характеризується значним вкладом сфери послуг у структуру валової доданої вартості. Послуги мають значимість для економіки регіонів, не меншу ніж сільське господарство та промисловість.

З розвитком сфери послуг пов'язані не тільки регіональні зміни структури валової доданої вартості, але і в тенденціях до превалювання зайнятості в сфері послуг над зайнятістю в сфері промислового виробництва [10]. Проаналізуємо структуру та динаміку зайнятості населення в сфері послуг регіонів України з 2008—2009 роки (табл. 2).

Аналіз табл. 2 показує, що найвищий показник зростання частки зайнятого населення у 2009 році порівняно з 2008 роком має Одеська область (збільшення на 0,22 %), а найнижчий показник зменшення частки зайнятого населення — Донецька (зменшення на 0,36 %). Взагалі, у 2009 році частка зайнятого населення збільшилася не більше ніж на 0,22 % порівняно з 2008 роком у АР Крим, у м. Київ та в таких областях, як Волинська, Дніпропетровська, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Одеська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Черкаська, Чернівецька. До областей, у яких зменшилася частка зайнятого населення в сфері послуг не більше ніж на 0,4 %, відносяться Вінницька, Донецька, Закарпатська, Київська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Хмельницька, Чернігівська області та м. Севастополь. Ситуація не змінилась у Жито-

мирській та Луганській областях. Тобто, можна зробити висновок, що в період 2008—2009 рр. значних змін у зайнятості населення не відбулося, що було спричинене кризовими явищами в економіці.

Аналіз статистичних даних за 2005—2009 рр. свідчить, що в Україні не зважаючи на загальноекономічні проблеми в 2008—2009 році в деяких регіонах спостерігалось зростання інвестицій в основний капітал порівняно з 2005 роком. Так, у Донецькій, Київській, Луганській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Сумській областях та м. Київ зростання становило від 5 % до (Одеська обл.) до 62 % (Миколаївська обл.). Як засвідчує аналіз, поряд із зростанням капітальних інвестицій у сферу послуг у регіонах України, відбулося й їх зменшення. Так, значні зміни відбулися в Волинській (зменшення на 44 %) та Кіровоградській областях (зменшення на 36 %), незначне зменшення капітальних інвестицій спостерігалось в АР Крим (зменшення на 2 %), Івано-Франківській (зменшення на 4 %) та Чернігівській (зменшення на 1 %) областях [6].

На основі аналізу показників розвитку сфери послуг можна відзначити, що сфера послуг у регіонах України відіграє значну роль у формуванні валової доданої вартості, зайнятого населення, інвестицій в основний капітал. На нашу думку, місце сфери послуг в економіці регіону надзвичайно важлива, особливо при переході до інноваційної моделі розвитку. Але її можна вважати «локомотивом зростання», лише в тому випадку, коли спостерігається стійка тенденція до зростання частки послуг у валовій доданій вартості, частки зайнятості населення в сфері послуг, рівня продуктивності праці у сфері послуг як основних індикаторів розвитку третинного сектору. Також для цього необхідна чітко сформована стратегічна ініціатива соціально-економічного розвитку регіону, яка буде направлена на розвиток не лише промисловості, але й сфери послуг. Якщо при розробці стратегій соціально-економічного розвитку регіонів, не враховувати роль сфери послуг, то такі дії однозначно не дозволять модернізувати економіку України та гідно конкурувати з іншими країнами, що не відповідає основним концептуальним засадам стратегії соціально-економічного розвитку України на довгострокову перспективу [8].

При визначенні пріоритетних видів послуг для регіонів нами використана система з шести базових критеріїв. Перший — послуга (або група послуг) має стабільний споживчий попит на короткострокову та середньострокову перспективу. Другий — послуги в основному носять інтелектуальний характер, містять ті чи інші інноваційні складові. Третій — послуга (група послуг) повинна мати експортний потенціал. Це пов'язано з тим, що: а) необхідно диверсифікувати та збільшувати експорт послуг;

б) можливості зростання окремих видів послуг, орієнтованих тільки на внутрішній ринок, будуть у найближче десятиліття обмежені відносно невисоким попитом. Четвертий — послуги не повинні бути енергомісткими, оскільки в перспективі зростання цін на енергоносії істотно позначиться на вартості послуг і товарів. П'ятий — послуги не повинні бути занадто капіталомісткими, так як на значні інвестиції розраховувати в післякризовий період не доводиться. Шостий — послуги викликають мультиплікативний ефект розвитку інших галузей економіки.

Зазначеним вимогам, відповідно нашими дослідженням, у тій чи тій мірі відповідають наступні види (групи) послуг:

— наукомісткі діагностичні та лікувальні послуги (медичні, біогенні, лазерні);

— послуги з програмного забезпечення та послуги з інформаційних технологій;

— послуги сучасного зв'язку;

— ділові послуги (консалтингові, аутсорсинг, аудиторські та ін.);

— послуги вищої та післявузівської професійної освіти (в тому числі для іноземних громадян);

— санаторно-оздоровчі послуги, автотранспортний сервіс, автомобільні перевезення;

— туризм — насамперед внутрішній (автомобільний, водний, гірський, кінний, піший, пляжний, змішаний і т. п.).

Важливе значення в сучасній регіональній економіці має диверсифікація послуг. Перехід сфери послуг регіонів на нову модель розвитку передбачає першочергове розширення та оновлення ряду галузей послуг, як важливого напрямку диверсифікації економіки регіону. Перспективи сфери послуг промислово розвинутих регіонів, таких як Дніпропетровський, Донецький, Запорізький у післякризовий період виглядають досить проблематично. Криза зі всією очевидністю показала безнадійний характер сировинної спеціалізації господарства та необхідність диверсифікації його структури за рахунок розширення сектора послуг. Найважливіший урок кризи — давно і всім відома необхідність першочергового розвитку фінансової і транспортної системи, а також наукоінтенсивних галузей послуг, зокрема інформаційних та подолання кризи соціальних послуг, які є фактором розвитку людського капіталу. Ефективність диверсифікації сфери послуг залежить від вибору пріоритетів розвитку тих або інших її галузей. Автор вважає, що в умовах глобалізації світової економіки на перший план виходять ті організації, які забезпечують мобільність і безпеку задоволення потреб фізичних осіб і підприємців в умовах наростаючої нестабільності економічно-

го простору як на регіональному, національному, так і на транснаціональному рівнях. На думку автора, до таких галузей слід віднести ті, що забезпечують інноваційний розвиток сфери послуг та інфраструктури економіки регіону.

Для ефективної реалізації запропонованих нами вище основних напрямів диверсифікації розвитку сфери послуг на майбутнє необхідно на рівні регіону забезпечити виконання наступних заходів:

— підвищення ефективності використання науково-освітнього потенціалу регіону як інструменту забезпечення впровадження інноваційних технологій;

— покращення матеріально-технічного і фінансового забезпечення медичних установ, наукових центрів, які надають наукомісткі послуги та впроваджують наукові розробки;

— залучення організацій громадянського суспільства: агенцій регіонального розвитку, асоціацій бізнесу, органів місцевого самоврядування щодо залучення інвесторів у сектори наукомістких послуг: освітніх, наукових, медичних, послуг зв'язку.

— ефективне та прозоре використання бюджетних та місцевих фінансових ресурсів, які забезпечують регіональний розвиток сфери послуг.

Висновки та перспективи напрями досліджень. Запропоновано стратегічні пріоритети розвитку сфери послуг регіону та напрями диверсифікації окремих її галузей, що відкриє нові перспективи для посилення конкурентоспроможності інших галузей економіки, які сприяють формуванню «економіки знань», покращить структуру господарства та забезпечить подальше формування інноваційної економіки регіону. Таким чином, перед державними та місцевими органами влади постає ряд непростих завдань стратегічного та організаційного характеру щодо розвитку сфери послуг. Це стосується формування і реалізації державної регіональної сервісної політики та регіональної сервісної політики. Ринок послуг в Україні знаходиться у процесі розвитку, законодавчі та адміністративні засади регулювання в цій сфері також перебувають у процесі становлення. Це створює невпевненість як серед торговельних партнерів України, так і серед українських ділових кіл щодо майбутнього становища в сфері послуг.

Література

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл ; пер. с англ. В. Л. Иноземцев. — М. : Academia, 1999. — 787 с.

2. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети / [заг. ред. З. С. Варналій]. — Нац. ін-т стратегічних досліджень. — К., 2007. — 768 с.

3. Соціально-економічні системи продуктивних сил регіонів України / [С. І. Дорогунцов, Л. Г. Чернюк, П. П. Борщевський, Б. М. Данилишин та ін.] ; під заг. ред. С. І. Дорогунцова. — К. : Нічслава, 2002. — 290 с.

4. *Кастельс М.* Інформаційні технології, глобалізація та соціальний розвиток // Економіка знань : виклики глобалізації / [під заг. ред. А. С. Гальчинського]. — К., 2004. — 262 с.

5. *Козак В. Е.* Непроизводственная сфера: вопросы теории / В.Е. Козак. — К., 1979.

6. Регіони України 2010 : стат. зб. [Електронний ресурс] / Держ. ком. статистики. України ; ред. О. Г. Осауленко. — К. : 2010. — Ч. 2. — 805 с. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

7. *Сидорова А. В.* Экономико-статистические методы в управлении сферой услуг / А.В. Сидорова . — Донецк: ДонНУ, 2002. — 239 с.

8. Сфера та ринок послуг у контексті соціальної модифікації суспільства: Монографія / Б.М. Данилишин, В.І. Куценко, Я.В. Остафійчук ; Рада по вивч. продукт. сил України НАН України. — К.: ЗАТ «Нічлава», 2005. — 327 с.

9. Сфера услуг: Новая концепция развития / [Рутгайзер В. М., Корягина Т. И., Арбузова Т. И. и др.] ; под ред. Т.И. Корягиной. — М. : Экономика, 1990. — 158 с.

10. *Черниш О. І.* Ринок послуг: механізми державного регулювання в трансформаційній економіці / О. І. Черниш ; [заг.ред. В. В. Дорофійенко]. — Донецьк: ТОВ «РВК«ПРОМО», 2005. — 410 с.

11. Clark C. Conditions of Economic Progress / C. Clark. — London : The Macmillan Co. — New York: St. Martins press, 1957. — 236 p.

Стаття подана до редакції 12.10.2011

УДК 332.12

Є. А. Шмігельська, асист. кафедри регіональної економіки,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. У статті висвітлено проблеми конкурентоспроможності економіки як на національному, так і на регіональному рівні, у зв'язку з інтеграцією України у європейський економічний простір. Особливо актуальними ці проблеми постають в умовах загострення глобальної конкуренції, нав'язування інтеграційних правил